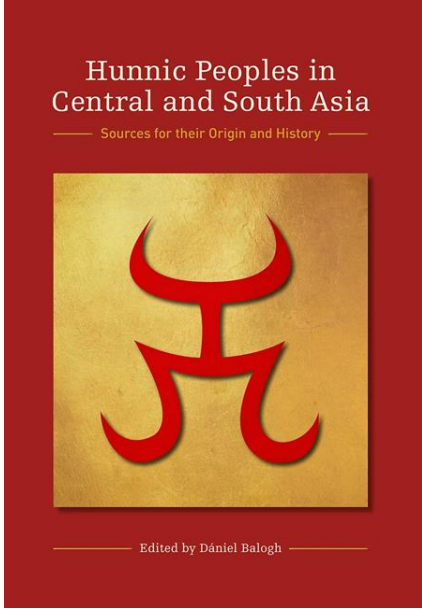

Dániel Balogh (Ed.). *Hunnic Peoples in Central and South Asia. Sources for Their Origin and History*. xxx, 438 pp. Groningen: Barkhuis, 2020. ISBN 978 94 93194 01 4.*

Aydogdy KURBANOV**

MS 4 - 6. yüzyıllarda, göçebe halkların (özellikle Hunlar) Asya'dan Avrupa'ya göçü olan "Büyük Halk Hareketi" gerçekleşmiştir. Güney ve Orta Asya'da, Sasani İnan, Gupta Hindistan ve birkaç küçük devlet de dâhil olmak üzere büyük imparatorluklar vardı. Orta ve Güney Asya'da gizemli yeni halklar ortaya çıktı: bunlar arasında kökenleri hâlâ tartışılan Eftalitler, Kidaritler, Hionitler (Hunsular) ve Alhanlar gibi halklar bulunmaktaydı. Bazı bilim adamları onların Hun halkları olduğunu öne sürerken, diğerleri her birinin farklı bir kökene sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu farklı bilimsel görüşler kısmen, bu döneme atıfta bulunan yazılı kaynakların yetersiz, dağınık ve bazen de çelişkili olmasıyla açıklanmaktadır. Arkeolojik malzeme de

oldukça sınırlıdır ve tarihlendirme genellikle yaklaşıktır. Diğer taraftan nümismatik keşifler de bir ölçüde tarihin ilginç yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Ancak, bu zorluklara rağmen, eldeki verilerin toplanması, bu halkların Güney ve Orta Asya'daki tarihlerinin genel bir yeniden inşasına izin verir. D. Balogh'un editörlüğünü yaptığı yeni kitap (kapağında ve her bölümün başında harika bir Alhan tamgası bulunmaktadır), Orta bölgedeki Hun halkları (veya R. Göbl'e göre - İran Hunları) hakkında birkaç dildeki metin kaynaklarını toplamış ve Güney Asya ile birlikte, Willis'in Önsöz'de (s. VII) belirttiği gibi, "hepsi burada ilk kez bir araya getirilmiş ve tercüme edilmiştir". Kaynakların çoğu zaten yayınlanmış olmasına rağmen, Çince, Yunanca, Latince, Süryanice, Ermenice, Hotanca, Soğdca, Baktriya, Hintçe (edebi, epigrafik ve mühürler üzerindeki yazıtlar), Pehlevi (Orta Farsça) ve Arapça metinleri üzerinde yazıt olarak içeren sikkeler derlenmiştir. Kitabın, bunların eleştirel bir

* Türü: Kitap İncelemesi

Tanıtım Yazısının Geliş ve Kabul Tarihi: 13.10.2022 - 20.12.2022

** Dr., Freie Universität Berlin, Institute of Near Eastern Archaeology, Berlin, Almanya.
E-posta: aydogdy.kurbanov@fu-berlin.de, ORCID: 0000-0002-1032-7213.

incelemesinden ziyade özel bir kaynak koleksiyonu olduğuna dikkat edilmelidir. Bununla birlikte, tarihsel malzeme bazı durumlarda ilk kez burada sunulmaktadır. Sonuç olarak Hun halklarının ve aynı zamanda etnik ve coğrafi olarak ilişkili diğer halkların tarihini açıklığa kavuşturabilecek ve gösterebilecek her türlü somut belirtiyi çıkarmak için kitap sistematik bir inceleme özelliğini haizdir.

Kitap teferruatlı bir önsözden (M. Willis tarafından), bağlamsal bir girişten (D. Balogh tarafından), görsel olarak bir zaman çizelgesinden (H. Bakker tarafından), farklı dillerdeki kaynakları kapsayan on bölümden ve ayrıntılı bir ekten oluşur. Ayrıca nümismatik ve mühürlü veriler ile ortak bir bibliyografya ve dizin çalışmada yer almaktadır.

Önsözde M. Willis, okuyuculara kitabın *Beyond Boundaries: Religion, Region, Language and the State* “Sınırların Ötesinde: Din, Bölge, Dil ve Devlet” adlı araştırma projesinin bir ürünü olarak çıktığı bildirmektedir. Bu proje, 2014’ten 2020’ye kadar Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) tarafından finanse edilmiş ve British Museum, British Library ve School of Oriental and African Studies (SOAS, Londra Üniversitesi) tarafından ortaklaşa yürütülmüştür. Leiden Üniversitesi, projenin Güney Asya ile ilgili kısmında çalıştı. Proje kronolojik olarak MS 4. ila 6. yüzyıllar arasını ve coğrafi olarak Orta, Güney ve Güneydoğu Asya bölgelerini kapsamaktaydı. Proje, Hunların ve bu bölgelerdeki çağdaşlarının tarihinin birçok yönüne ışık tutmanın yanı sıra Hindistan, İran ve Orta Asya üzerindeki etkilerini anlamaya da odaklanmıştır.

D. Balogh’un önsözünde *Hunnic peoples in Central and South Asia: Sources for their Origin and History* “Orta ve Güney Asya’daki Hun halkları: Tarihleri ve Kökenleri Hakkında Kaynaklar” adlı çalışıydan bahsedilmektedir. Ağustos 2017’de gerçekleşen ve ERC hibesinin bir parçası olarak Budapeşte’deki Eötvös Loránd Üniversitesi ile iş birliği hâlinde proje üyeleri tarafından düzenlenmiştir. Kitabın içeriğinin bir kısmı bu çalışıydan elde edilmiştir. Balogh, kitabın içeriği hakkında da ayrıca bilgi vermektedir.

H. Bakker, Orta Asya’daki Hun halklarının (Kidaritler ve Eftalitler) ve Güney Asya bölgelerindeki (Alhanlar) tarihine ilişkin önemli tarihlerin zaman çizelgesini sunarak, karmaşık ve düzensiz bir bölgesel tarihi tek bir görsel biçimde bir araya getirmiştir.

Kitabın ilk bölümünde C. Ching, I. Galambos, M. Deeg ve M. Inaba tarafından hazırlanan Çin kaynakları sunulmaktadır. Yazarlar, Büyük ve Küçük Yüceçiler, Hiung-nu ve Yeda veya Hua’nın kökenleriyle ilgili olarak Çince seçilmiş kaynaklardan alıntılar vermektedirler. Bölümün başlangıcında, C. Ching’in kullandığı kaynakların bir analizini sunmakta, ardından diğerlerinin yanı sıra Beishi, Hanshu, Liangshu ve Suishu tarafından iyi bilinenlerden de bahsederek bunların bir özetini yapmaktadır.

II. Bölüm, M. Maggi tarafından, Hotan kaynaklarının önemini incelemektedir. Hunlar adının belgelerde, özellikle, *huna* olarak geçtiğini gözlemler:

- 1- 5. yüzyıl Hotan edebi kaynağı;
- 2- 9. yüzyıla ait resmî mektuplar ve
- 3- 9. yüzyıla ait diplomatik rapor.

III. Bölüm'de F. Grenet, Zand ī Wahman Yasn ve Bundahišn'in dinî metinlerindeki iki kısa mesajla sınırlı Pehlevi (Orta Farsça) kaynakları sunmaktadır. Grenet, C. Cereti'nin çevirilerini kullanarak, ilk metinde *karmīr-hyōn* 'Kızıl Hunlar' - Alhanlar, *hyōn* 'Hunlar' Hionitlar olarak ve *spēd-hyōn* - Eftalitler olarak tanımlandığını, ikinci metinde ise sadece *Hēftāl* ve *Xyōn* olarak tanımlandığını belirtmektedir.

N. Sims-Williams IV. Bölüm'de Soğd kaynaklarını ve V. Bölüm'de Baktriya kaynaklarını tartışmaktadır. İncelenen yeni belgeler, yabancı Kuşan, Kidarit, Eftalit ve Türk işgalcilerin Baktriya'nın hükümdarları olarak birbirini takip ettiği dört yüzyıllı barındırmaktadır. Baktriya dilindeki yeni el yazısı belgeler kuzey Afganistan'dan gelmekte ve Kuşan-Sasani döneminden MS 8. yüzyılın ortalarına kadar olan malzemeleri içermektedir. Bölüm ayrıca mühürler üzerindeki iki yazıtı da vermektedir. Sims-Williams, kullanılan dillerin izlerini tespit etmek için bu kaynakların söz varlığını isim ve unvanlar açısından incelemektedir. Burada 134. sayfada 483 yılı sehven 283 olarak yazılmıştır.

G. Traina tarafından hazırlanan VI. Bölüm'de Kidaritler ve Eftalitler hakkında bilgi veren Ermenice kaynakları görmekteyiz. Bölümün girişinde F. Grenet, Ermeni kaynaklarının Kafkasya ve Orta Asya'daki "Hunları" ayırt etmediğini, bunun yerine "Massagetler" gibi arkaik isimler ve vatansever bir propaganda kullandığını; "Sasani savaşlarının Ermeni anlatımlarında, generallerinin Ermeni olduğu durumlar dışında, Sasaniler her zaman yenilirler" (s. 150) şeklinde izah etmektedir. G. Traina, Sasani kralı II. Şapur'un doğu savaşları hakkında yazan 5. yüzyıl yazarları Agat'angelos ve P'awstos Buzand'ın eserlerini ele almaktadır. II. Yazdicerd komutasındaki Sasani savaşları, 5. yüzyılda Eftalitler de dâhil olmak üzere kuzeydoğu komşularıyla Elišē tarafından anlatılmıştır. 5. ve 6. yüzyıl yazarlarının - Łazar P'arpec'i, Movsēs Xorenac'i - ve Sebēos (7. yüzyıl) ve Movsēs Kařankatuac'i (10. yüzyıl) - eserlerinde de benzer bilgiler vardır.

VII. Bölüm, M. Dickens, C. Jullien'in katkılarıyla, Süryanice kaynakları özetlemektedir. En önemli kaynak, esas olarak Sasani kralı Peroz'un Eftalitlerle yaptığı savaşların ve oğlu Kavad'ın onlarla sonraki temaslarının tarihini kapsayan Jeşu Stilit'in (6. yüzyıl) "Kronik"idir. Yararlı bilgiler, Arbela'nın Kroniklerinde, Mar Aba Biyografisinde, Antakyalı Severus ve Pseudo-

Zacharias Rhetor yazarlar tarafından belirtilen diğer bazılarının çalışmalarında da bulunabilir.

E. de la Vaissière, M. Dickens ve O. Varsányi, VIII. Bölüm'de ortaçağ İslam ve Hristiyan kaynaklarını incelemiştir. Burada çevirilerin bir kısmı Fransızca ve Almancadır. 9. - 11. yüzyılların İslami literatüründen Eftalitler ve onların Sasanilerle, özellikle Peroz (veya Firuz) ile askeri çatışmaları hakkında bilgiler, Ebu Hanife el-Dinawari, Ebu Cafer Muhammed el-Tabari'nin eserlerinde ve Abul-Hasan al-Masudi'de ve Se'ert'in Kronikleri ve İskenderiyeli Euty chius'un (Sa'id ibn Batriq) Annallari gibi Hristiyan kaynaklarında bulunabilir. Maalesef bu bölümde göze çarpan bir eksiklik, yazarların, Ahmed ibn Yahya al-Baladhuri (820-892), Ahmed ibn Muhammed ibn Abd Rabbih (860-940), Yakut el-Khamawi (1179-1229), ibn Manzur (1233-1311), Şihab al-Din Abul-Abbas al-Kalkaşandi (1355-1418) gibi Haytallar (yani Eftalitler) hakkında bilgi sahibi olan diğer bazı orta çağ Arap kaynaklarına atıfta bulunmamalarıdır.

Hun halkları hakkında Çinlilerden sonra gelen bir diğer büyük bilgi kaynağı ise Yunan ve Latin yer almaktadır. IX. Bölümde T. Stickler bu kaynakları (Ammianus Marcellinus, Priskos, Prokopius, Agathias ve Menander Protektor gibi 13 yazar dâhil) özellikle Sasanilerle kuzeydoğu komşular temelinde ele almıştır.

Son bölüm olan X. Bölüm, Hunların Hindistan tarihi üzerindeki etkisini anlamada Hint kaynaklarının rolüne dikkat çekmektedir. Bölüm; H. Bakker (giriş ve epigrafik kaynaklar), C. Dezső ve G. Hidas (edebi kaynaklar) ve D. Balogh (mühürler üzerindeki yazıtlar) tarafından hazırlanmıştır. Yazarlar *Mahābhārata*, *Purānas*, *Rājataranḡiṇī* gibi bazı Hint edebi kaynaklarından ve Hint kaynaklarında Hun halklarının adı olan Hūṇas'a çeşitli başka göndermelerden bahsetmektedir. Bunların dışında, verilerin büyük bir kısmı Hindistan'da - Eran, Gwalior, Mandasaur, Kahaum, Junagadh ve Bhitari'de; Pakistan'da - Salt Range bölgesinde (Pencap'ta), dikilmiş birkaç taş sütundan (MS 5 - 6 yüzyıl) alınmıştır. Bu yazıtlarda genellikle Hun hükümdarları Toramāna, Mihirakula ve onlara karşı Hintli hükümdarlar tarafından yürütülen savaşların adı geçmektedir. Buna ek olarak, yazarlar, 20. yüzyılın başlarında Swat'ta bulunan British Museum'da saklanan bir kâseye atıfta bulunur. Kâse, MS 460'lara veya 470'lere tarihlenmektedir. Alhan ve Kidarit hükümdarlarının bir tasvirinin yanı sıra, Bakker tarafından *khingi* olarak okunan beş belirsiz Brahmi karakterinden oluşan bir yazıtı sahiptir. *Khingila* - Alhan hükümdarlarının isimlerinden biridir. Ayrıca Gardez'de (Afganistan) ayakta duran bir Ganeşa'nın mermer bir heykeli de burada tartışılmıştır. Heykelin kaidesinde Khingila'yı anan bir yazıt vardır. Bölüm, Hun halkına hükümdarlarının adlarının geçtiği Mihirakula ve Lakhnana ile bağlanan Kausambi ve Nalanda'daki kazılardan elde edilen mühür değerlendirilmeleriyle sona ermektedir. En son bulunan eser, bir Budist tapınağı olan bir stupanın

kutsanmasını anmak için yazılmış, Schøyen Koleksiyonundan Sanskritçe bir bakır parşömen yazıtıdır. Šārdīyasa adlı köy veya kasabada bir stupanın dikilmesi emri ve kutsanmasıydı. Parşömen 13 kraliyet başışçısından bahsetmektedir. Burada ilk kez, bazıları sadece sikkelerden bilinen Hun hükümdarlarının isimleri verilmiştir. Stupa'nın ilk olarak (G. Melzer) Kunduz'un (kuzeydoğu Afganistan) doğusunda yer alan modern Talaqan çevresindeki bölgede inşa edildiği varsayılmaktadır, ancak bu tanımlama Pencap'taki Tālagang kentini öneren E. de la Vaissière tarafından reddedilmiştir. H. Bakker, yerin Tālagang değil, modern Šārdi ile tanımlanabilen batı Pencap'ta olması gerektiği görüşünü teklif etmektedir. Yazıt MS 492/493 (Laukika Dönemi) veya MS 495/496 (Kanişka Dönemi) tarihlidir.

Ek, R. Bracey'in metniyle birlikte nümismatik ve özel kanıtları içerir. R. Göbl veya J. Cribb gibi ilgili yayınlarda Orta Asya Hunlarının madeni paralarının analizini, bunlarla ilişkili sikke listelerini, yazıtları (Bactrian, Brahmi ve Pehlevi'de) verir ve seçilmiş Hun sikke türlerinden görüntüler sağlar. Bracey ayrıca, Hun halklarıyla bağlantı kurmanın mümkün olduğu, kayıtlı menşei belirsiz bir mühür külliyyatı sunar. Bunlar özel koleksiyonlardandır ve MS 4. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Eser, geniş bir cilt içinde belirli bilgileri arayan bilim adamları için uygun bir kaynak sağlayacak ortak bir bibliyografya ve dizin ile sona ermektedir. Bibliyografyada özellikle F. Altheim, O. Maenchen-Helfen, A. Kurbanov ve Kh. Rezakhani gibi yazarlara ait kimi kaynaklar yer almamaktadır. Bu küçük ihmale rağmen, bu kitap sadece Hun tarihi öğrencileri için değil, aynı zamanda İran, Orta Asya ve Hindistan'ın Geç Antik ve Erken Ortaçağ tarihini inceleyen araştırmacılar için de kritik öneme sahip toplu bir çalışma olma özelliğine sahiptir. İlgilenen araştırmacılar için ana metin kaynağı olarak şiddetle tavsiye edilir.

